

Z jednání Etické komise APSS ČR

Sponzorské dary zájemců o službu

Za léta existence naší profesní organizace se značka APSS ČR dostala do povědomí veřejnosti, takže bylo jen otázkou času, kdy se na Asociaci, stejně jako na obdobné subjekty tohoto typu, začali obracet občané se svými podněty. Není tedy překvapující, že prezident APSS ČR obdržel v poslední době několik podání či stížností souvisejících s poskytováním sociální služby. Asociace je však dobrovolným spolkem hájícím zájmy poskytovatelů a nemá charakter profesní komory. Není proto vybavena pravomocemi posuzovat či dokonce prošetřovat stížnosti občanů vůči poskytovatelům sociálních služeb. V tomto duchu je jim prezidentem odpovídáno.

Přijaté stížnosti samy o sobě, bez ohledu na to, zda jsou, či nejsou oprávněné, se často týkají problémů majících obecnou platnost. Z tohoto důvodu vnitřní pokyn prezidenta APSS ČR pro vyřizování takovéto korespondence obsahuje i možnost postoupit problém Etické komisi k projednání.

V souladu s tímto pokynem Etická komise na žádost prezidenta 7. 9. 2016 projednala stížnost týkající se sponzorského daru a následně předložila prezidiu své stanovisko. Prezidium doporučilo zveřejnit jej prostřednictvím časopisu Sociální služby a webových stránek asociace www.apsscr.cz.

Stanovisko Etické komise APSS ČR k problematice sponzorských darů zájemců o sociální službu

Obecné okolnosti případu:

Poskytovatel pobytové služby uzavřel se stěžovatelkou, přímou příbuznou seniora – zájemce o službu propouštěného z LDN, smlouvu o poskytnutí daru. Poskytovatel obdržel dar před uzavřením smlouvy o poskytnutí služby (tedy před zahájením jejího poskytování). Krátce po zahájení poskytování služby se stěžovatelce naskytla možnost zajistit sociální službu pro svého příbuzného v jiném, bližším domově. Po jeho odchodu požadovala dar nebo alespoň jeho alikvotní část vrátit, což poskytovatel odmítl.

Etická komise problém posuzovala v širší diskuzi, v rámci které byly brány v úvahu i analogické případy z minulosti, judikáty a stanovisko veřejného ochránce práv.

Etická komise dospěla k názoru, že každá darovací smlouva uzavřená se zájemcem o službu nebo s jeho příbuznými v situaci, kdy zájemce naléhavě potřeboval zajistit sociální službu, nese v sobě riziko, že bude později považována za skrytý vstupní poplatek či nástroj upřednostnění zájemce. Smlouva může být kdykoli v budoucnu zpochybněna s tím, že byla uzavřena za pro dárce nevýhodných podmínek, přestože základní podmínkou poskytnutí daru je, aby byl vyjádřením svobodné vůle dárce. Nepříznivá sociální situace zájemce o službu tak může být vážným důvodem pro návazné zneplatnění takovéto smlouvy.

Etická komise se dále shodla na názoru, že jakákoli darovací smlouva uzavíraná před uzavřením smlouvy o poskytnutí sociální služby je eticky problematická. Riziko etické nepřijatelnosti existuje i v těch případech, kdy se poskytovatel domnívá, že v situaci, kdy smlouva byla uzavírána, nešlo o naléhavou potřebu zajistit zájemci sociální službu, ani se nejednalo o jakékoli zvýhodnění zájemce prostřednictvím daru. Podle názoru Etické komise činí darovací smlouvu eticky problematickou oslabená pozice zájemce, která tkví v samotném faktu potřebnosti sociální služby z důvodu jeho nepříznivé sociální situace. V těchto případech je pro hodnocení podstatné, jak jednání o poskytnutí služby, resp. uzavření smlouvy o poskytnutí služby, vnímal a posuzoval zájemce v kontextu své situace, a jak subjektivně interpretoval průběh jednání o uzavření darovací smlouvy.

Prezidium APSS ČR v souladu se stanoviskem Etické komise doručuje členům APSS ČR:

- vyloučit jednání o jakýchkoli darech z procesu jednání se zájemci o službu a nepřipustit uzavírání darovacích smluv před zahájením poskytování služby.
- implementovat tuto zásadu explicitně do vnitřních pravidel členy APSS ČR poskytovaných sociálních služeb.

Etická komise APSS ČR současně upozorňuje na dosud absentující závazný výklad ustanovení odst. 1) § 2067 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník *„Darování osobě, která provozuje zařízení, kde se poskytují zdravotnické nebo sociální služby, anebo osobě, která takové zařízení spravuje nebo je v něm zaměstnána, je neplatné, stalo-li se v době, kdy dárce byl v péči takového zařízení nebo jinak přijímal jeho služby.“*

Níže najdete článek JUDr. Vladimíra Horta *Darování v sociálních službách ano, či ne* publikovaný v časopisu Sociální služby srpen, září/2014.

Darování v sociálních sl

■ **Text: JUDr. Vladimír Hort**

Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb., dále NOZ) v ustanovení § 2067 stanoví:

(1) Darování osobě, která provozuje zařízení, kde se poskytují zdravotnické nebo sociální služby, anebo osobě, která takové zařízení spravuje nebo je v něm zaměstnána, **je neplatné**, stalo-li se v době, kdy dárce byl v péči takového zařízení nebo jinak přijímal jeho služby.

(2) Odstavec 1 se nepoužije, je-li obdarovaný osobou dárce blízkou.

Znamená tato dikce zákona, že zařízení sociálních služeb nesmí pod sankcí neplatnosti v žádném případě přijmout dar od svého klienta? Na první pohled to tak vypadá a také – jak jsem se přesvědčil v několika případech diskuzí s účastníky workshopů, jejichž tématem byl vliv NOZ na pracovněprávní vztahy, kde jsem při obecném výkladu pasáže o neplatnosti právních úkonů jako příklad uvedl ustanovení § 2067 NOZ – to je některými vedoucími zaměstnanci poskytovatelů sociálních služeb takto chápáno. Jako argument bylo uváděno, že takto vykládají shora uvedené ustanovení NOZ někteří právníci, poskytující své služby zařízením sociálních služeb.

Při výkladu a aplikaci právní normy je však třeba přihlížet především k zásadám, které jsou vlastně závaznými interpretačními pravidly, a také ke smyslu konkrétního zákonného ustanovení. NOZ ostatně takový přístup výslovně stanoví v § 2 odst. 1:

„Každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž spočívá tento zákon, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit.“

Další vodítko k aplikaci právní normy představuje důvodová zpráva, která je nezbytným doplňkem a součástí každého návrhu zákona a představuje mj. určitý „návod na použití“ navrhovaného právního předpisu. V této zprávě je k ustanovení § 2067 uvedeno:

„Při darovací smlouvě se klade důraz na dobrovolnost darování. Proto se po vzoru některých moderních zákoníků berou v úvahu situace, ve kterých je rozhodovací volnost dárce ovlivnitelná závislostí na prostředí apod. **Neplatnost je relativní, může se jí dovolat jen dárce.**“

Jádro výkladového problému představuje právě výraz „je neplatné“. NOZ však v ustanoveních §§ 574–588 rozlišuje neplatnost absolutní a relativní. Je úmyslem zákonodárce omezit vůli dárce, v tomto případě klienta zařízení sociálních služeb, zákazem poskytnutí daru bez ohledu na cokoli, tedy postihnout takový právní úkon dárce neplatností absolutní?

Ustanovení §§ 580 až 585 NOZ o hlavních důvodech neplatnosti uvádějí jako tyto důvody rozpor s dobrými mravy, rozpor se zákonem, počáteční nemožnost plnění, nezpůsobilost nebo neschopnost právně jednat a nedostatek formy. Pokud jde o rozpor se zákonem, vyžaduje se, aby závěr o neplatnosti vycházel z respektování smyslu a účelu zákona. Jakýkoli rozpor se zákonem nezakládá neplatnost. Smysl a účel zákona vyžaduje závěr o neplatnosti v případech, kdy jde o neplatnost sledující jako svůj základní cíl ochranu určité osoby. To je důvod k závěru o **relativní neplatnosti**. Smysl a účel zákona vyžaduje i to, aby ani projevy soukromé vůle nenarušovaly veřejný pořádek; je-li rozpor s veřejným pořádkem zjevný, povede to k závěru o absolutní neplatnosti právního jednání (za předpokladu, že byl současně porušen i zákon). Také zjevný rozpor s dobrými mravy zakládá důvod k závěru o **absolutní neplatnosti**.

Jde-li o neplatné právní jednání, jako je tomu v ustanovení § 2067, půjde zásadně o neplatnost relativní. O neplatnost absolutní půjde pouze v případech vyjmenovaných v § 588 NOZ:

„Soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které se zjevně přiči dobrým mravům, anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek. To platí i v případě, že právní jednání zavazuje k plnění od počátku nemožnému.“

V ostatních případech půjde o neplatnost relativní, kdy dotčený subjekt (v tomto případě dárce, tj. klient zařízení sociálních služeb) musí neplatnost namítnout (§ 586 NOZ), jinak se právní jednání považuje za platné.

Ustanovení § 586 odst. 1 a 2 NOZ výslovně stanoví, že:

„Je-li neplatnost právního jednání stanovena na ochranu zájmu určité osoby, může námitku neplatnosti vznést jen tato osoba.“ „Nenamítne-li oprávněná osoba neplatnost právního jednání, považuje se právní jednání za platné.“

Právní úprava NOZ tedy zachovává instituty absolutní a relativní neplatnosti, opouští však výčtovou metodu uplatněnou v § 40a starého občanského zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb.), pro její vymezení

volí obecné kritérium a preferuje hledisko relativní neplatnosti před neplatností absolutní, jak již bylo uvedeno výše.

Dle ustanovení § 587 odst. 1 NOZ dokonce platí, že:

„... kdo byl k právnímu jednání přinucen hrozbou tělesného nebo duševního násilí vyvolávající vzhledem k významu a pravděpodobnosti hrozícího nebezpečí i k osobním vlastnostem toho, jemuž bylo vyhrožováno, jeho důvodnou obavu, má právo namítnout neplatnost právního jednání.“

NOZ se tedy vrací k zásadě *etsi coactus tamen voluit* (třebas donucen, přece jen to chtěl), neboť donutit lze osobu i k tomu, aby jednala k svému prospěchu nebo k užítku osoby sobě blízké, a není pak důvod konstruovat pro tyto případy absolutní neplatnost, nýbrž je věcí donuceného, aby sám uvážil, chce-li zachovat platnost toho, co učinil pod donucením. I zde se tedy dává přednost autonomii vůle smluvní strany. Těžko si lze samozřejmě představit situaci, kdy by klient byl (s cílem opatřit prospěch jemu či osobě jemu blízké) nucen pod hrozbou násilí ze strany poskytovatele sociálních služeb učinit akt darování tomuto poskytovateli. Ustanovení § 587 odst. 1 NOZ uvádím jen na podporu výkladu relativní neplatnosti ustanovení § 2067.

Jak uvádí důvodová zpráva, účelem občanského zákoníku je upravit soukromá práva osob vzniklá z jejich vzájemného styku mezi sebou, umožnit i garantovat svobodné utváření soukromého života, a ponechat tedy co nejširší prostor svobodné iniciativě jednotlivce. Proto je základem konstrukce soukromého a občanského práva princip svobody projevující se zásadou **autonomie vůle**. Přirozená svoboda člověka má přednost před státem v tom smyslu, že stát není tvůrcem svobody člověka, ale jejím ochráncem. I podle čl. 8 Listiny základních práv a svobod stát člověku svobodu nedává, nýbrž zaručuje mu ji. Z tohoto pojetí vychází hledisko autonomie vůle. Autonomie vůle je pojata jako způsob určení a utváření vlastního právního postavení jednotlivce z jeho iniciativy a v důsledku jeho chtění. Je-li první hodnotou právního státu svobodný člověk a ochrana jeho přirozených práv, plyne z toho pro soukromé i občanské právo nezbytnost ponechat co nejširší prostor jeho rozhodnutí, jak je z vlastní iniciativy projev a uskuteční. A protože člověk nejčastěji sdílí své soukromé záležitosti s jinými osobami, je základním soukromoprávním nástrojem pro uspořádání těchto záležitostí konsens vyjádření ujednáním.

užbách ano, či ne?

Důraz na lidskou svobodu a autonomii vůle se jako jedna ze základních zásad soukromého práva (§ 3 odst. 1 a § 1 odst. 2 NOZ) musí projevit v přístupu k právnímu jednání jednotlivce, jehož svobodnou vůli je nutné respektovat, a nikoliv potírat. I z tohoto důvodu je na právní jednání třeba hledět spíše jako na platné než jako na neplatné (§ 574 NOZ). Podobné požadavky vyplývají z nálezů Ústavního soudu již z doby před nabytím účinnosti NOZ. Ten ve svých nálezech opakovaně zdůrazňuje základní interpretační zásadu, podle níž je třeba při výkladu právního jednání dát přednost výkladu, který nezakládá neplatnost právního jednání (sp. zn. II. ÚS 571/2006).

V případě neplatnosti relativní je třeba dodat, že námitku může dotčená osoba uplatnit nejpozději do konce promlčecí doby, tj. do 3 let ode dne poskytnutí daru (§ 629 NOZ). Námitku absolutní neplatnosti darování ovšem může vznést kdokoli a kdykoliv (nepromlčuje se); nese pak důkazní břemeno svého tvrzení k namítaným důvodům absolutní neplatnosti.

Jiným příkladem, o kterém se často diskutuje, je absence svéprávnosti jednatelů (§ 581 NOZ). Zde se zatím prosazuje názor, že by se mělo jednat o neplatnost absolutní, ovšem se zvláštními případy nápravy takové neplatnosti podle § 65 NOZ:

(1) *Jednal-li opatrovanec samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, lze jeho právní jednání prohlásit za neplatné, jen působí-li mu újmu. Postačí-li však k nápravě jen změna rozsahu opatrovancových povinností, soud tak učiní, aniž je vázán návrhy stran.*

(2) *Jednal-li opatrovanec samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, považuje se opatrovancovo jednání za platné, pokud je opatrovník schválil. To platí i v případě, že takové právní jednání schválil jednatel sám poté, co nabyl svéprávnosti.*

Pro úplnost dodávám, že dle § 2066 je osoba omezená ve svéprávnosti způsobilá darovat a přijmout dar malé hodnoty nebo dar vzhledem k okolnostem obvyklý. I na tyto případy všech těchto jednání opatrovance v době, kdy je klientem poskytovatele sociálních služeb, se samozřejmě vztahuje ustanovení § 2067 a pod tímto „zorným úhlem“ je třeba jeho jednání z hlediska platnosti zkoumat.

Darování podle starého občanského zákoníku bylo buď platné, nebo absolutně neplatné. Relativní neplatnost se uplatňovala jen v případech taxativně uvedených v ustanovení § 40a:

„Jde-li o důvod neplatnosti právního úkonu podle ustanovení § 49a, § 55, § 140,

§ 145 odst. 2, § 479, § 589, § 701 odst. 1, § 775 a § 852b odst. 2 a 3 považuje se právní úkon za platný, pokud se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti právního úkonu nedovolá.“

Institut darování byl upraven v ustanovení §§ 628–630, nepatřil tedy mezi taxativně uvedené. Podle dřívější právní úpravy byla absolutní neplatnost právního úkonu rovněž spojována s nedostatkem svobodné a vážné vůle, s určitostí a srozumitelností (§ 37) a za neplatný byl považován právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu nebo jej obcházel anebo se přičil dobrým mravům. Tyto důvody neplatnosti převzal také NOZ a jejich existenci také spojil s absolutní neplatností právního úkonu. NOZ tedy zařazením zvláštního ustanovení o platnosti darování v § 2067 podle mého přesvědčení jen explicitně zdůraznil, že k darování ze strany klienta zařazení sociálních služeb je třeba s ohledem na presumovanou větší závislost dárce na obdarovaném (a tím možné omezení dobrovolnosti jeho vůle poskytnout dar) přístupovat se zvýšenou pozorností a pečlivostí, v žádném případě dary nevyžadovat, nevytvářet žádný ani nepřímý nátlak na klienta k poskytnutí daru a na druhé straně pečlivě zkoumat dobrovolnost jeho rozhodnutí nakládat se svým majetkem.

Jak již bylo uvedeno výše, právo dovolat se relativní neplatnosti se promlčuje v obecné třileté lhůtě. Byla-li při dovolávání se relativní neplatnosti po této lhůtě vznesena námitka promlčení, nelze oprávněné osobě toto právo přiznat a možnost dovolat se zrušení vadného právního úkonu oprávněné osobě zaniká (tj. nelze se úspěšně domáhat určení relativní neplatnosti soudem). Dovoláním se relativní neplatnosti právního úkonu se rozumí, že oprávněná osoba doručí účastníkům právního úkonu svůj projev vůle, že právní úkon považuje za neplatný, přičemž musí uvést konkrétní důvod – vadu, pro kterou je právní úkon neplatný. Právní úkon, který má skutečně vady způsobující jeho relativní neplatnost, se okamžikem doručení takového oznámení stává neplatný od samého počátku. Postačí tedy i mimosoudní oznámení dárce, že se této neplatnosti dovolává, a nevyžaduje se tedy vždy soudní výrok o neplatnosti. Spor nastane jen v případě, kdy obdarovaný důvod relativní neplatnosti neuzná a jedná tak, jako by byl předmětný právní úkon bezvadný a platný, přičemž ani nehodlá vzájemná práva a povinnosti vyplývající z vadného právního úkonu upravit

jinak (např. dohodou o narovnání). V takovém případě oprávněné osobě nezbude, než se domáhat soudní ochrany návrhem na zahájení soudního řízení.

Podstatnými náležitostmi dovolání se relativní neplatnosti právního úkonu jsou uplatnění námitky relativní neplatnosti darování a **označení (vyličení) vad právního úkonu**, které způsobily (měly podle jednatelova způsobit) jeho neplatnost; náležitosti tohoto úkonu musí být vyjádřeny výslovně. Relativní neplatnost právního úkonu pak může být v soudním řízení uvažována z důvodu jen těch vad, které podle názoru dárce neplatnost způsobily. Pokud by dárce v námitce neplatnosti např. uváděl, že si s odstupem času poskytnutí daru rozmyslel a požaduje jej bez dalšího zpět, je zapotřebí reflektovat i princip právní jistoty a ochrany práv nabytých v dobré víře (*iura quaesita*). Bylo by očividně v rozporu s principem právní jistoty a ochranou nabytých práv v dobré víře apriori odmítnout ochranu obdarovanému, který při uzavírání darovací smlouvy (objektivně) nemohl ani při dodržení náležitosti opatrnosti vědět, že dárce svůj původní svobodný úmysl změní.

Pokud je tedy skutečně svobodnou, nikým a nikým neovlivněnou vůlí dárce poskytnout dar, dárce tak činí vážně, určitě a srozumitelně a na druhé straně jednání příjemce daru (zde poskytovatele sociálních služeb či jeho zaměstnance) není v rozporu s dobrými mravy, nelze takové právní jednání postihovat absolutní neplatností, tj. v podstatě jej zakázat. V takovém případě není nutné obávat se přijetí daru a odmítnout jej jen s odkazem na neplatnost vyjádřenou v textu ustanovení § 2067 NOZ. Považuje-li totiž oprávněná osoba učiněný vadný právní úkon sama pro sebe, tj. pro své individuální soukromé zájmy, za vyhovující a přijatelný, přičemž toto rozhodnutí ponechává NOZ plně na jejím vlastním uvážení, neplatnosti právního úkonu se nedovolá. V důsledku toho zůstane právní úkon, i když s vadou, platný se všemi právními následky, které z právního úkonu vyplývají. Tento právní stav musí respektovat i soudy a jiné státní orgány a neplatnosti relativně neplatného právního úkonu tak nelze docílit jinak než příslušným projevem vůle dárce tak, a to jen tak, jak bylo popsáno shora.

(Pozn. red.: zvýraznění textu je dílem redakce, nikoliv součástí citovaných textů.)